

Tomasz Pudłocki, *Iwan Julian Szpytkowski*, „Nasz Przemysł” 2008, nr 8, s. 25

Iwan Julian Szpytkowski

Był nie tylko nauczycielem, ale jednym z wybitniejszych historyków i muzealników przemyskich. Iwan Julian Szpytkowski (Szpytkowśkyj) to dziś niemal zapomniana postać nad Sanem – jego zainteresowania naukowe oraz aktywna ukraińska postawa patriotyczna wciąż wiele lat po śmierci spychają go na margines świadomości historycznej mieszkańców Przemysła. A przecież był on ambasadorem kultury miasta i – jak mało kto – robił, by ratować jego dziedzictwo.

Urodził się 16 V 1880 r. w Dziuryni w powiecie czortkowskim, jako syn Władysława i Honoraty z Jaremowyczów. Uczęszczał do gimnazjów w Buczaczu i Brzeżanach, gdzie zdał maturę w 1903 r. Następnie przez rok studiował na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego (1903/1904), odbył pełne studia z zakresu historii i geografii na Wydziale Filozoficznym 1904/1905–1908/1909, po czym zapisał się na Wydział Prawa. Jego plany przerwała Rada Szkolna Krajowa, która 14 X 1909 r. mianowała go zastępcą nauczyciela w II Gimnazjum we Lwowie, a z dn. 23 II 1910 r. przeniosła do I Gimnazjum w Przemysłu. 2 VI 1910 r. zdał egzamin nauczycielski z historii i geografii, jako przedmiotów głównych i języka ukraińskiego jako pobocznego, przed lwowską komisją egzaminacyjną. 14 VII 1910 r. przeniesiony został do Gimnazjum ruskiego w Przemysłu, a 13 VII 1912 r. do Gimnazjum ruskiego w Kołomyi.

Już w okresie studiów u prof. M. Hruszewskiego, najwybitniejszego wówczas historyka ukraińskiego, Szpytkowski od 1905 r. rozpoczął współpracę z „Zapiskami Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki we Lwowie”, początkowo ogłaszając recenzje, a od 1908 r. wyniki własnych prac naukowych. Skupiał się głównie na wydawaniu źródeł do historii tzw. Koliwoszczyzny, z obszernymi komentarzami naukowymi. Z Towarzystwem był bardzo mocno związany przez całe życie. Poza publikowaniem na łamach „Zapisek”, w 1915 r. w wydawnictwie *Пам'яті Т. Шевченка* ogłosił pracę „*Гайдамаки*” *Т. Шевченка як пам'ята до Коліївщини* (s. 48–82). W tym okresie podjął się pisania pracy doktorskiej nt. *Матеріали до історії Коліївщини. Мемуарни до кнезівського тринітарія і Домініка Заброцького*, którą pozytywnie ocenili w 1914 r. promotor prof. L. Finkel. Niestety wybuch I wojny światowej odsunął na wiele lat zdobycie stopnia doktora; ostatecznie uzyskał go w styczniu 1934 r. na Wydziale Humanistycznym UJK.

W okresie 1914–1918 służył w wojsku austriackim, a od listopada 1918 r. w Ukraińskiej Halickiej Armii. Przebywał w niewoli bolszewickiej. Wróciwszy do swoich rodzinnych stron wielokrotnie był prześladowany przez władze polskie za swoje zaangażowanie w walkę o wolność Ukrainy. Związane to było m.in. z częstym przerzucaniem go do różnych, często oddalonych od siebie miejsc pracy.

W kwietniu 1918 r. oficjalnie przeniesiony został do Gimnazjum w Brzeżanach, a od 1 IX 1922 r. do Gimnazjum w Tarnobrzegu. W r. szk. 1923/24 pracował w Gimnazjum Sióstr Bazylianek we Lwowie, skąd po roku przeniesiono go do II Państwowego Se-

minarium Nauczycielskiego Żeńskiego w Przemyślu z ruskim językiem nauczania. W latach 1926/1927–1931/32 uczył w II Gimnazjum im. K. Morawskiego w Przemyślu (ponadto w okresie 1 IX –1 XII 1926 r. uczył w Gimnazjum Słowackiego w Przemyślu), po czym zdegradowano go do roli nauczyciela w polskiej Szkole Powszechnej im. T. Czackiego w Przemyślu, a od r. szk. 1936/37 – w Ukraińskiej Szkole Powszechnej im. M. Szaszkewycza.

Pomimo niesprzyjających warunków nie porzucił pracy naukowej, m.in. wspierając J. Smolkę przy wydawaniu *Katalogu archiwum akt dawnych m. Przemyśla* (1927), o czym często się zapomina. Jednak jego najważniejszą pracą w tym okresie był *Пиð i герб Шенницьких*, drukowany w latach 1933–1937 w t. 11–15 czasopisma „Борославiя” (praca została wydana osobno w dwóch tomach w 1936 i 1939 r.)

Szpytkowski był obok Olgi Kulczyckiej i Włodymira Zahajkiewycza jednym z założycieli Muzeum „Strywior” w Przemyślu (założone w 1930 r., oficjalnie otwarte 25 V 1935 r.) i jego długoletnim kustoszem. Jeszcze podczas pobytu w Kołomyi zaczął zbierać dużą kolekcję tzw. ukrainików, a w 1921 r. był członkiem Komitetu założycielskiego Muzeum Regionalnego w Brzeżanach. Przez szereg lat gromadził on bogate zbiory (zwłaszcza etnograficzne), jeżdżąc m.in. po okolicznych wsiach i ratując od zapomnienia ślady ukraińskości na ziemi przemyskiej. Muzeum – widomy ślad ukraińskości w Przemyślu po II wojnie światowej – zostało rozkradzione dosłownie podczas jednej nocy w 1945 r. Pomimo interwencji jego kierownika, milicji oficjalnie nie udało się ustalić, co stało się z eksponatami.

Muzeum było nie na rękę nowej władzy, podobnie jak jego kierownik, zwłaszcza że Szpytkowski czynnie brał udział w pracach ukraińskiego szkolnictwa w czasie II wojny światowej, a w r. szk. 1944/1945 uczył w Ukraińskim Instytucie dla Dziewcząt. W 1945 r. został on przesiedlony do Lwowa, gdzie objął pracę w bibliotece Akademii Nauk oraz wykłady na katedrze historii Uniwersytetu Lwowskiego. Ze względu na jego narodową przeszłość przeniesiono go jednak na kierownika Muzeum Numizmatyki, Sfragistyki i Heraldyki, by ograniczyć jego kontakt ze studentami. W 1960 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł 9 lutego 1969 r. we Lwowie i pochowany został na Cmentarzu Łyczakowskim.